

Rokasgrāmata bērnu tiesību aizsardzības jautājumos

Vadlīnijas ģimenēm bērnu tiesību aizsardzībā

Rīga
2019.

Satura rādītājs:

1. Bērnu tiesību aizsardzība - jēdziena skaidrojums	4
2. ANO Bērnu tiesību konvencijas nozīme bērnu tiesību aizsardzībā	6
3. Bērnu tiesību aizsardzības likums - tiesiskais pamats bērnu tiesību aizsardzības sistēmas attīstībai Latvijā	8
4. Vecāku pienākumi pret bērnu	9
Vecāku tiesības un pienākumi bērna veselības aprūpes nodrošināšanā	10
Vecāku tiesības un pienākumi bērna izglītības nodrošināšanā	12
Vecāku tiesības un pienākumi bērna audzināšanā	14
5. Aizgādība	17
Aprūpe	18
Uzraudzība	19
Dzīvesvietas noteikšana	21
Vecāku tiesības un pienākumi bērna mantas pārvaldībā	22
Kopīga un atsevišķa aizgādība, saskarsme	24
6. Vecāku atbildība	26

Vadlīniju mērķis ir parādīt, kā tiesību aktos tiek ņemtas vērā bērnu īpašās intereses un vajadzības, paralēli atspoguļojot arī vecāku un citu likumisko pārstāvju svarīgo lomu bērnu tiesību aizsardzības īstenošanā.

Vadlīnijas ģimenēm bērnu tiesību aizsardzībā sagatavoja Ilona Reinholde
Rokasgrāmatas pasūtītājs – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija
Izpildītājs – Latvijas Pašvaldību mācību centrs

1. Bērnu tiesību aizsardzība – jēdziena skaidrojums.

Bērni ir visu cilvēktiesību saņēmēji, kā arī īpaša regulējuma subjekti, ņemot vērā viņu raksturīgākās īpatnības. Liela daļa Eiropas judikatūras ir atvasināta no tiesvedības, ko ierosinājuši bērnu vecāki vai citi likumiski pārstāvji, ievērojot bērnu ierobežoto tiesībspēju un rīcībspēju¹.

Starptautiskajās tiesībās saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvencijas 1. pantu par bērnu tiek uzskatīts ikviens cilvēks, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3. panta pirmā daļa minēto definē ar paplašinājumu, nosakot, ka *bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas.*

Pagātnē bērnu tiesības ES ir attīstījušās fragmentāri. Vēsturiski Eiropas tiesību akti bērnu tiesību jomā ir bijuši orientēti galvenokārt uz konkrētu ar bērniem saistītu aspektu risināšanu saistībā ar plašākām ekonomiskām un politiski motivētām iniciatīvām, piemēram, patērētāju aizsardzības un personu brīvas pārvietošanās jomā. Tomēr pēdējā laikā bērnu tiesības ir aplūkotas kā daļa no vairāk koordinētas ES darba kārtības, pamatojoties uz trim galvenajiem pagrieziena punktiem:

- ✓ Eiropas Savienības Pamattiesību hartas pieņemšana;
- ✓ Lisabonas līguma stāšanās spēkā 2009. gada decembrī;
- ✓ Eiropas Komisijas paziņojuma “Īpaša vieta bērniem ES ārējās darbībās” un Padomes ES pamatnostādņu par bērnu tiesību veicināšanu un aizsardzību pieņemšana.

Pirmais pagrieziena punkts bija Eiropas Savienības Pamattiesību hartas pieņemšana 2000. gadā. Līdz ar Lisabonas līguma stāšanos spēkā 2009. gada 1. decembrī hartai ir tāds pats juridiskais spēks kā ES līgumiem. Harta uzliek ES un

¹ [Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā](#), Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra un Eiropas Padome, 2015. gads

tās dalībvalstīm pienākumu aizsargāt tajā nostiprinātās tiesības, kad tās īsteno ES tiesību aktus. ES Pamattiesību harta ir pirmais ES konstitucionālā līmeņa tiesību akts, kurā iekļautas detalizētas atsauces uz bērnu tiesībām, tostarp atzītas bērnu tiesības saņemt bezmaksas obligāto izglītību (14. panta otrā daļa), aizliegta diskriminācija vecuma dēļ (21. pants) un aizliegts ekspluatējošs bērnu darbs (32. pants).

Būtiski, ka hartā ir iekļauts īpašs pants par bērnu tiesībām (24. pants). Tajā formulēti trīs svarīgi bērnu tiesību principi: tiesības atbilstoši vecumam un briedumam brīvi paust savu viedokli (24. panta pirmā daļa), tiesības uz to, lai visās darbībās, kas attiecas uz bērniem, pirmkārt tiktu ņemtas vērā bērna vislabākās intereses (24. panta otrā daļa), un tiesības regulāri uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem (24. panta trešā daļa).

Otrais pagrieziena punkts bija Lisabonas līgums, kas, kā iepriekš minēts, stājās spēkā 2009. gada 1. decembrī. Ar šo instrumentu ES ir veiktas nozīmīgas institucionālas, procesuālas un konstitucionālas izmaiņas. Šīs izmaiņas ir stiprinājušas ES potenciālu veicināt bērnu tiesības, jo īpaši atzīstot bērnu tiesību aizsardzību par vienu no ES vispārējiem mērķiem un svarīgu ES ārējo attiecību politikas aspektu.

2. ANO Bērnu tiesību konvencijas nozīme bērnu tiesību aizsardzībā

Eiropas tiesību akti bērnu tiesību jomā lielā mērā pamatojas uz ANO Bērnu tiesību konvenciju. Tas, ka visas ES un EP dalībvalstis ir konvencijas puses, nodrošina tai augstu statusu Eiropas līmenī. Tā faktiski uzliek kopējus juridiskus pienākumus Eiropas valstīm, tālejoši ietekmējot veidu, kā Eiropas iestādes izstrādā un piemēro bērnu tiesības. ANO Bērnu tiesību konvencijas svarīgā nozīme ES bērnu tiesību attīstības virzīšanā ir apstiprināta Komisijas plānā par bērnu tiesībām, norādot, ka “ANO Bērnu tiesību konvencijas standartiem un principiem arī turpmāk jākalpo par vadlīniju ES politikai un darbībām, kuras ietekmē bērnu tiesības”².

Latvijas valsts, parakstot ANO Bērnu tiesību konvenciju, ir piekritusi preambulā deklarētajam, ka “.. dalībvalstis atzīst, ka bērnam, lai viņš varētu pilnvērtīgi un harmoniski attīstīties kā personība, jāaug ģimenes vidē, laimes, mīlestības un izpratnes atmosfērā”.

Ar ANO Bērnu tiesību konvencijas pieņemšanu bērns tika atzīts par patstāvīgu tiesību subjektu, turklāt pēc minētā dokumenta pieņemšanas bērnu tiesības pirmo reizi ieguva arī starptautisko tiesību spēku. Konvencija pasludināja vadošo bērnu tiesību aizsardzības principu - bērnu interešu prioritātes principu, kurš jāievēro, izskatot jebkuru ar bērnu saistīto jautājumu. Skatot jebkuru jautājumu, kas skar bērna tiesības un intereses, ir jāaplūko konvencijas normas kopumā. Īpaši konvencijā ir uzsvērts, ka jautājumi, kas skar bērnu, ir jāizskata, ņemot vērā konvencijas vadošos principus:

- ✓ bērna vislabāko interešu nodrošināšana;
- ✓ diskriminācijas aizliegums;
- ✓ bērna līdzdalība lēmumu pieņemšanā;
- ✓ bērna maksimālas izdzīvošanas un pilnvērtīgas attīstības nodrošināšana;
- ✓ bērna tiesību prioritāte.

² Eiropas Komisija (2011), ES plāns par bērnu tiesībām, COM (2011) 0060 galīgā redakcija, Briselē.

Piemēram, izskatot jautājumus par bērna ar invaliditāti tiesībām, noteikti ir jāizvērtē konvencijas 23. pantā noteiktās bērna ar invaliditāti tiesības, kā arī papildus jāvērtē, vai ir ievēroti visi iepriekš minētie principi un pārējos konvencijas pantos noteiktais. Konvencija īpaši izdala sabiedrības pienākumu rūpēties un atbalstīt sociāli mazaizsargātas bērnu grupas: bērnus bāreņus, bērnus ar invaliditāti, bērnus bēgļus u.c.

Bērnu tiesības ir pamattiesību un pamatbrīvību kopums, kuram ir jābūt nodrošinātam katram bērnam bez jebkādiem izņēmumiem un neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelšanās, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai citiem ar bērnu vai viņa ģimeni saistītiem apstākļiem.

ANO Bērna tiesību konvencija nosaka, ka vecāki vai aizbildņi ir galvenās personas, kas atbildīgas par bērna audzināšanu un attīstību. Viņu galvenais pienākums ir gādāt par bērna interesēm. Savukārt, lai garantētu šajā konvencijā paredzētās tiesības un sekmētu to īstenošanu, dalībvalstis sniedz vecākiem un aizbildņiem pienācīgu palīdzību ar bērnu audzināšanu saistīto pienākumu izpildē un nodrošina bērnu aprūpes iestāžu un dienestu izveidi.

3. Bērnu tiesību aizsardzības likums - tiesiskais pamats bērnu tiesību aizsardzības sistēmas attīstībai Latvijā.

Bērnu tiesību aizsardzības principi un to realizācijas mehānismi tiek iedzīvināti katras valsts normatīvajos aktos. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 2. panta trešajā daļā noteikta bērnu tiesību aizsardzība kā valsts politikas sastāvdaļa, paredzot, ka valsts un pašvaldības organizē un kontrolē bērna tiesību aizsardzību visā valsts teritorijā.

Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 4. pantā norādīts, ka bērna tiesību aizsardzība īstenojama, sadarbojoties ar ģimeni, valsts un pašvaldību institūcijām, sabiedriskajām organizācijām un citām fiziskajām un juridiskajām personām.

Bērnu tiesību aizsardzības likums regulē pamatnosacījumus, saskaņā ar kuriem kontrolējama bērna uzvedība un nosakāma viņa atbildība, tas reglamentē vecāku un citu fizisko un juridisko personu, kā arī valsts un pašvaldību tiesības, pienākumus un atbildību par bērna tiesību nodrošināšanu, nosaka bērnu tiesību aizsardzības sistēmu un tās darbības principus³.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5. pantā tiek nosaukti bērnu tiesību aizsardzības subjekti, kuri realizē bērnu tiesību aizsardzību:

- ✓ bērna vecāki (adoptētāji), audžuģimene un aizbildņi;
- ✓ izglītības, kultūras, veselības aprūpes un bērnu aprūpes iestādes;
- ✓ valsts un pašvaldību institūcijas;
- ✓ sabiedriskās organizācijas un citas fiziskās vai juridiskās personas, kuru darbība saistīta ar atbalsta un palīdzības sniegšanu bērniem;
- ✓ darba devēji.

³ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#). 2., 4. pants

4. Vecāku pienākumi pret bērnu.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 2. panta pirmajā daļā norādīts, ka bērnam kā fiziski un intelektuāli nenobriedušai personai vajadzīga īpaša aizsardzība un gādība.

Tieši pieaugušo uzdevums ir palīdzēt bērnam sagatavoties patstāvīgai dzīvei, kļūt par pilntiesīgu sabiedrības locekli, kā arī radīt bērna fiziskai un garīgai attīstībai piemērotus dzīves apstākļus, pie tam vecāku pienākums ir sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei sabiedrībā, pēc iespējas respektējot viņa individualitāti, ievērojot spējas un tieksmes⁴.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 10. panta pirmo daļu bērnam ir tiesības uz tādiem dzīves apstākļiem un labvēlīgu sociālo vidi, kas nodrošina pilnvērtīgu fizisko un intelektuālo attīstību. Katram bērnam ir jāsaņem atbilstošs uzturs, apģērbs un pajumte.

⁴ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#). 24. pants, otrā daļa

Vecāku tiesības un pienākumi bērna veselības aprūpes nodrošināšanā.

Bērna veselība ietver augšanu un attīstību, kā arī fizisko un garīgo labsajūtu. Vecāku pienākumi bērna veselības aprūpes nodrošināšanā ietver bērna reģistrēšanu pie ģimenes ārsta, atbilstošas veselības aprūpes nodrošināšanu slimības gadījumā, nepieciešamo imunizāciju un attīstības pārbaudes, zobārstniecības un redzes aprūpi. Vecākiem ir svarīgi apzināties, ka bērna atbilstoša medicīniskā aprūpe, nepieciešamā imunizācija un zobārstniecības aprūpe ietilpst bērna pamata aprūpē, un ir būtisks faktors bērna dzīvības, veselības un attīstības nodrošināšanā.

Vecāku tiesības un pienākumus bērna ārstniecības procesā detalizēti reglamentē [Pacientu tiesību likums](#). Šo tiesību un pienākumu apjoms mainās atbilstoši bērna vecumam. Pacientu tiesību likuma 7. panta pirmajā daļā noteikts, ka, ja pacients sava veselības stāvokļa vai vecuma dēļ pats nespēj pieņemt lēmumu par ārstniecību, tiesības pieņemt lēmumu par piekrišanu ārstniecībai kopumā vai ārstniecībā izmantojamai metodei vai atteikšanos no ārstniecības kopumā vai ārstniecībā izmantojamās metodes ir (...) pacienta vecākiem.

Pacientu tiesību likuma 13. pants norāda, ka nepilngadīga pacienta (līdz 14 gadu vecumam) ārstniecība pieļaujama, ja viņa likumiskais pārstāvis par to ir informēts un devis savu piekrišanu. Likumā arī tiek atzīmēts, ka nepilngadīgam pacientam ir tiesības tikt uzklautam un atbilstoši savam vecumam un briedumam piedalīties ar ārstniecību saistītā lēmuma pieņemšanā.

Savukārt šī paša panta otrajā daļā paskaidrots, ka nepilngadīga pacienta (no 14 gadu vecuma) ārstniecība ir pieļaujama, ja saņemta viņa piekrišana. Ja nepilngadīgs pacients (no 14 gadu vecuma) atsakās dot savu piekrišanu ārstniecībai, bet ārsts uzskata, ka ārstniecība ir šā pacienta interesēs, piekrišanu ārstniecībai dod nepilngadīgā pacienta likumiskais pārstāvis.

Pacientu tiesību likuma 10. panta sestajā daļā skaidrots, ka nepilngadīga pacienta likumiskajam pārstāvim ir tiesības saņemt informāciju par šā pacienta (bērna) veselības stāvokli. Nepilngadīga pacienta likumiskajam pārstāvim

informāciju nesniedz, ja šādas informācijas izpaušana var kaitēt bērna interesēm. Tādā gadījumā ārsts pieņemto lēmumu par informācijas neizpaušanu ieraksta bērna medicīniskajos dokumentos un informē par to bāriņtiesu.

Vecāku tiesības attiecībā uz bērna veselības aprūpes nodrošināšanu, it īpaši lēmumu pieņemšanu par piekrišanu ārstniecībai kopumā vai ārstniecībā izmantojamai metodei, vai atteikšanos no ārstniecības kopumā, vai ārstniecībā izmantojamās metodes var tikt ierobežotas, ja vecāku reliģisku vai citu apsvērumu dēļ apdraud bērna dzīvību vai veselību. Ja nepilngadīga pacienta likumiskais pārstāvis atsakās dot savu piekrišanu ārstniecības uzsākšanai bet ārsts uzskata, ka ārstniecības uzsākšana ir šā pacienta interesēs, atļauju ārstniecībai, pamatojoties uz ārsta motivētu iesniegumu, triju darbdienu laikā pēc iesnieguma saņemšanas var dot bāriņtiesa. Bāriņtiesa šādu atļauju var dot arī gadījumos, kad likumiskie pārstāvji nespēj vienoties par ārstniecības uzsākšanu, vai ārstam nav zināma nepilngadīgā pacienta likumisko pārstāvju atrašanās vieta, Steidzamos gadījumos par to lemj ārstu konsīlijs.

Vecāku tiesības un pienākumi bērna izglītības nodrošināšanā.

Bērnam ir tiesības uz izglītību atbilstoši viņa attīstības līmenim, ko apstiprina Izglītības likumā noteiktais, ka atbilstoši izglītojamā vecumam un vajadzībām tiek nodrošināta iespēja iegūt zināšanas un prasmes humanitāro, sociālo, dabas un tehnisko zinību jomā⁵. Valstij jānodrošina visiem bērniem vienādas tiesības un iespējas iegūt izglītību atbilstoši katra spējām.

Vecākiem ir būtiski izvēlēties bērnam piemērotāko izglītības programmu. Izglītība aptver bērna kognitīvās attīstības jomas, sākot no dzimšanas. Tā iekļauj šādas iespējas: rotaļāties un būt mijiedarbībā ar citiem bērniem, rast piekļuvi grāmatām, apgūt daudzas prasmes un veidot intereses, piedzīvot panākumus un sasniegumus, attīstīt sevi kā pilntiesīgu sabiedrības locekli.

Vecākiem ir būtiska loma un atbildība viņu bērna izglītības un audzināšanas procesā. Izglītības likuma 57. pants nosaka, ka vecākiem ir tiesības:

- ✓ izvēlēties izglītības iestādi, kurā bērns iegūst izglītību;
- ✓ piedalīties mācību procesa pilnveidē un izglītības iestādes padomē;
- ✓ slēgt ar izglītības iestādi līgumu par bērna izglītošanu un aprūpi;
- ✓ izglītības iestādē, sniegt un saņemt informāciju par jautājumiem, kas saistīti ar bērna audzināšanu un mācībām;
- ✓ ierosināt veikt pārbaudes izglītības iestādē;
- ✓ īstenot citas normatīvajos aktos noteiktās tiesības bērna izglītošanas nodrošināšanā.

Izglītības likumā ir pausti arī vecāku (personu, kas realizē aizgādību) pienākumi - savu spēju un materiālo iespēju robežās nodrošināt ģimenē bērna izglītošanai, veselībai, attīstībai un sadzīvei nepieciešamos apstākļus, sadarboties ar izglītības iestādi, kurā mācās bērns, ar pedagogiem un citām mācību procesā iesaistītām personām, ievērot bērna, pedagoga un citu personu likumiskās tiesības un intereses, informēt izglītības iestādes vadītāju par bērna veselības stāvokli un

⁵ [Izglītības likums](#). 2. pants

citiem apstākļiem, ja tiem var būt nozīme mācību procesā. Vecāki (personas, kas realizē aizgādību) ir atbildīgi par to, lai bērns iegūtu obligāto izglītību⁶.

Šeit svarīgi apzināties, ka vecākiem, kuri audzina bērnu ar īpašām vajadzībām ir tiesības pieprasīt, lai pašvaldība nodrošina iespēju bērnam apgūt viņa spējām un vajadzībām atbilstošu izglītības programmu vecāku izvēlētajā dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē. Iepazīstoties ar Administratīvās rajona tiesas 2014. gada 10. oktobra spriedumu lietā Nr. A420356314, secināms, ka tiesa, izskatot bērna vecāku pieteikumu, uzlika par pienākumu S. novada pašvaldībai izglītības iestādē A nekavējoties ieviest un īstenot izglītības programmu kods 21015911 „Speciālās pamatizglītības programma izglītojamiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem.

Tiesa spriedumā norādījusi, ka pašvaldībai ir pienākums nodrošināt tās administratīvajā teritorijā dzīvojošos bērnus, neatkarīgi no viņu veselības stāvokļa, ar iespēju iegūt pamatizglītību dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē. Ar dzīvesvietai tuvāko izglītības iestādi saprot izglītības iestādi, kas ģeogrāfiski atrodas tuvāk vietai, kur bērns dzīvo.

⁶ [Izglītības likums](#) 58. pants

Vecāku tiesības un pienākumi bērna audzināšanā

Vecākiem svarīgi atcerēties, ka bērna tiesību ievērošana ir pamats bērna kā indivīda turpmākajai attīstībai. Rūpes par bērnu, cieņa, mīlestība, atbilstoša izglītība, aizsardzība nav priekšrocības, bet gan ikviena bērna tiesības, un pieaugušo pienākums ir nodrošināt, lai šīs tiesības tiktu ievērotas⁷.

Vecāku pienākums ir nodrošināt to, lai bērni nekļūtu par jebkāda veida vardarbības un ekspluatācijas upuriem. Vecākiem ir būtiski saprast, ka jebkāda veida vardarbība atstāj negatīvas sekas uz bērna attīstību, ka kritizēšana, kaunināšana, pārmetumi, vai jebkura veida vardarbība ir negatīva disciplinēšanas metode un nav pieļaujama. Informācija par pozitīvām disciplinēšanas metodēm atrodama:

http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/pozitivas_disciplinesanas_metodes/?doc=775&page=

Vecāku galvenais uzdevums audzināšanas jomā ir pakāpeniski sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei sabiedrībā, tas ir mācīt bērnam ne tikai zināt savas tiesības, bet arī pildīt pienākumus, uzņemt atbildību par savu rīcību, konstruktīvi risināt konfliktus, ievērot sabiedrībā pieņemtās uzvedības normas, ievērot citu cilvēku tiesības u.c.

Normatīvajos aktos, kas skar bērna intereses, tiek noteikti ne tikai vecāku, bet arī bērnu pienākumi. Tie būtu:

- atbilstoši savam vecumam apkopt sevi un piedalīties mājas darbos;
- izturēties ar cieņu pret saviem vecākiem (adoptētājiem) un citiem ģimenes locekļiem;
- mācīties atbilstoši savai fiziskajai un garīgajai attīstībai;
- ievērot izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumus,
- sargāt savu veselību,

⁷ [Struktūra grūtībās nonākušo bērnu un viņu ģimeņu izvērtēšanai](#). DOH et al, 2000

- izturēties ar cieņu pret valsti, tās simboliem,
- ievērot likumus;
- ievērot sabiedrībā pieņemtos uzvedības noteikumus;
- saudzīgi izturēties pret apkārtējo vidi⁸.

Bērns nedrīkst, izmantojot savas tiesības, aizskart citu bērnu un pieaugušo tiesības un likumīgās intereses.

Vecākiem ir tiesības noteikt bērnam uzvedības ierobežojumus, ja tas nepieciešams, lai:

- nodrošinātu bērna attīstību un aizsargātu viņa veselību un dzīvību;
- aizsargātu sabiedrisko kārtību, iedzīvotāju tikumību un veselību;
- aizsargātu citu personu tiesības un brīvības⁹.

Šādos gadījumos vecākiem jāpaskaidro bērnam viņa tiesību un brīvību ierobežošanas iemesli.

Audzinašanas mērķis ir dot iespēju bērnam izaugt par autonomu pieaugušo, kurš balstās uz pieņemtām vērtībām un spēj demonstrēt atbilstīgu uzvedību attiecībās ar citiem. Tas netraucē bērniem nodarboties ar izpēti un iegūt jaunas pieredzes. Vadība un robežas ietver sociālo problēmu risināšanu, kontroli pār dusmām, rēķināšanos ar citiem, atbilstošu uzvedību. Būtisks aspekts ir arī bērna emocionālo vajadzību apmierināšana, kas dod iespēju bērnam sajusties kā īpaši novērtētai personai un piešķir viņam pozitīvas sajūtas, apzinoties savas kultūras un rases identitāti¹⁰.

Vecākiem ir iespējas apmeklēt dažādas atbalsta un izglītojošas grupas, kā piemēram, „Ceļvedis, audzinot pusaudzi” (CAP), kuras programma sniedz izpratni par to, kas pusaudžiem šajā vecumposmā ir svarīgs, kas ar viņiem notiek un kā vecākiem veidot veiksmīgu sadarbību ar saviem bērniem pusaudža vecumā.

Savukārt, „Bērnu emocionālās audzināšanas” (BEA) programma palīdzēs vecākiem labāk izprast bērnu, uzzināt vairāk par bērnu attīstību un bērnu

⁸ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#). 22.,23. p.p.

⁹ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#). 25.p.

¹⁰ [Struktūra grūtībās nonākušo bērnu un viņu ģimeņu izvērtēšanai](#). DOH et al, 2000

audzināšanas pamatprincipiem pirmsskolas vecumā, palīdzēs risināt bērnu emocionālās vai uzvedības problēmas.

Apgūstot programmu “Bez pēriena, jeb kā ar mīlestību un cieņu audzināt bērnu”, vecāki uzzina par pozitīvās disciplinēšanas metodēm un mācās tās pielietot.

Apmeklējot minētās grupas, vecāki var iegūt atbalstu daudzās sarežģītās situācijās, apgūt ne tikai zināšanas, bet arī praktiskas iemaņas, kas palīdzēs ikdienas dzīvē. Iepriekšminētās grupas tiek vadītās daudzos pašvaldību sociālajos dienestos, kā arī Centrā Dardedze (<http://www.centrsdardedze.lv/>).

5. Aizgādība.

Civillikuma 177. pants skaidro, ka bērns līdz pilngadībai ir vecāku aizgādībā, detalizēti skaidrojot jēdziena aizgādība nozīmi.

Aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās.

Rūpes par bērnu nozīmē viņa **aprūpi, uzraudzību un tiesības noteikt viņa dzīvesvietu.**

Aprūpe

Bērna aprūpe nozīmē viņa uzturēšanu, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam).

Vecākiem svarīgi atcerēties, ka rūpes par bērnu, kvalitatīva pārtika, siltuma, pajumtes, tīra un piemērota, sezonai atbilstoša apģērba, atbilstošas personīgās higiēnas nodrošināšana, atbilstoša veselības aprūpe un izglītības nodrošināšana ir pieaugušo pienākums, tas būs par pamatu un garantu bērna turpmākajai pilnvērtīgai attīstībai.

Piemērs

Ilze ir 11 gadi, viņa apmeklē vispārizglītojošas skolas 4. klasi. Tā kā māte strādā lielveikalā, darba laiks beidzas ap desmitiem vakarā, mājās bieži ierodas ap 22.30. Ilzes tēvs ģimenē nedzīvo. Meitene bieži ierodas skolā, nokavējot pirmās stundas, jo māte aiziet uz darbu ļoti agri, un Ilze bieži aizguļas, mājās ne vienmēr pabrokasto. Ilze bieži aizmirst mājās skolai nepieciešamās lietas – mācību līdzekļus, sporta tērpu, bieži nav izpildījusi mājas darbus. Skolā noslēgta, nav draudzeņu.

Izveidojusies situācija, kad Ilzes vecāki nenodrošina bērnam pilnvērtīgu aprūpi un uzraudzību, bērns netiek atbalstīts un nav nodrošinātas emocionālās vajadzības.

Lai risinātu minēto gadījumu, svarīgi iesaistīt arī Ilzes tēvu, jo, kaut arī viņš nedzīvo kopā ar Ilzi, tomēr arī viņš ir atbildīgs par bērnu. Ilzes mātei ir tiesības vērsties sociālajā dienestā, lai saņemtu atbalstu ģimenes problēmu risināšanā.

Uzraudzība

Bērna uzraudzība nozīmē rūpes par bērna paša drošību un trešās personas apdraudējuma novēršanu.

Jāpiezīmē, ka drošība nozīmē bērna pienācīgu aizsargāšanu no kaitējuma un briesmām, tā ietver arī briesmu un apdraudējumu atpazīšanu gan mājās, gan citā vidē.

Detalizētāku informāciju var iegūt slimību profilakses un kontroles centra mājaslapā: <https://www.spkc.gov.lv/upload/Bukleti/bernamdrosibukletsfinal.pdf>.

Piemērs

Zaiga (6g.) un Māris (4g.) kopā ar vecākiem dzīvo vienistabas dzīvoklī nomaļā vietā. Tā kā vecāki strādā sezonāli, tad dzīvoklī atkal uzkrājies parāds. Bērniem nav ģimenes ārsta, netiek apmeklēts bērnudārzs. Lai arī vecāki strādā sezonāli, bērni bieži mājās tiek atstāti vieni.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24. panta sestā daļa paredz, ka vecākiem vai personai, kuras aprūpē bērns nodots, ir pienākums neatstāt bērnu līdz septiņu gadu vecumam bez pieaugušo vai personu, ne jaunāku par 13 gadiem, klātbūtnes.

Minētajā ģimenē bērni tiek atstāti vieni, kaut gan likums precīzi definē, ka bērnus līdz septiņu gadu vecumam nevar atstāt bez pieaugušas personas vai arī personas ne jaunākas par 13 gadiem klātbūtnes. Šinī situācijā bērni var nokļūt dzīvībai vai veselībai bīstamos apstākļos, jo mazgadīgi bērni atrodas mājās vieni, nepieskatīti, līdz ar to viņiem nekavējoši sniedzama palīdzība. Šinī situācijā jāvērtē vecāku nepieciešamību sadarboties ar sociālo dienestu, lai novērstu bērnu tiesību pārkāpumus - bērnu atstāšanu bez uzraudzības, pamatvajadzību nenodrošināšanu. (nav ģimenes ārsta, netiek apmeklēts bērnudārzs), nepieciešamības gadījumā jāvērtē bāriņtiesas iesaistīšanās nepieciešamība. Par bērnu atstāšanu bez uzraudzības vecākus var administratīvi sodīt.

Piemērs

Kristaps (3 g.v.) kopā ar vecākiem dzīvo divstabu dzīvoklī. Tā kā vecāki no darba nāk vēlu, tad bērnus no bērnudārza izņem auklīte Māra, kura kopā ar Kristapu arī sagaida vecākus mājās. Auklītei ir draugs, kurš bieži piebrauc pie mājas, kurā atrodas auklīte ar zēnu. Auklīte ir izgājusi no dzīvokļa, lai parunātos ar draugu. Kristaps dzīvoklī palicis viens.

Arī šinī gadījumā bērnam netiek nodrošināta uzraudzība. Pat īslaicīga bērna atstāšana bez pieskatīšanas var beigties ar traģiskām sekām. Auklītes rīcība vērtējama kā bērna atstāšana bez uzraudzības.

Dzīvesvietas noteikšana

Ar **tiesībām noteikt bērna dzīvesvietu** saprotama dzīvesvietas ģeogrāfiskā izvēle un mājokļa izvēle.

Vecāki var nodot bērnu citas personas aprūpē Latvijā uz laiku, kas ilgāks par trim mēnešiem, ja pirms nodošanas bāriņtiesa atzinusi, ka šāda nodošana atbilst bērna interesēm un persona spēs bērnu pienācīgi aprūpēt¹¹.

Par citas personas aprūpē uz laiku nodoto bērnu vecāku dzīvesvietas bāriņtiesa informē šīs personas dzīvesvietas bāriņtiesu, kas nodrošina regulāru bērna dzīves apstākļu pārbaudi.

Ja pēc bērna nodošanas citas personas aprūpē tiek konstatēts, ka šī persona bērnu pienācīgi neaprūpē, bāriņtiesa sadarbībā ar pašvaldības sociālo dienestu nodrošina bērna atgriešanos vecāku aprūpē. Ja bērna atgriešanās pie vecākiem nav iespējama, vecāku dzīvesvietas bāriņtiesa sadarbībā ar pašvaldības sociālo dienestu lemj par bērna ārpusģimenes aprūpi.

Vecāki var nodot bērnu citas personas aprūpē ārvalstī uz laiku, kas ilgāks par 3 mēnešiem, ja tam piekrīt vecāku dzīvesvietas bāriņtiesa un ja šī bāriņtiesa atzinusi, ka nodošana atbilst bērna interesēm un attiecīgā persona spēs bērnu pienācīgi aprūpēt¹².

¹¹ [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#). 45¹.p.

¹² [Bērnu tiesību aizsardzības likums](#). 45⁴.p.

Vecāku tiesības un pienākumi bērna mantas pārvaldība

Atbilstoši Civillikuma noteikumiem vecāku pienākums ir rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu ne tikai personiskajās, bet arī mantiskajās attiecībās.

Rūpes par bērna mantu nozīmē gādību par bērna mantas uzturēšanu un izmantošanu tās saglabāšanai un vairošanai.

Saskaņā ar Civillikuma 223. pantu tēvs un māte uz aizgādības tiesību pamata ir sava nepilngadīgā bērna dabiskie aizbildņi, un pārvalda bērna mantu ar aizbildņu tiesībām un pienākumiem. Tas nozīmē, ka visām svarīgākajām darbībām ar bērna mantu jāsaņem bāriņtiesas atļauja - piemēram, dāvinājuma pieņemšanai bērna vārdā, bērnam piederoša nekustamā īpašuma pārdošanai u.c. Tāpat vecākiem ir pienākums atskaitīties bāriņtiesai par bērna mantas pārvaldību. Šādu stingru nosacījumu mērķis ir nodrošināt, lai bērna manta tiktu kārtīgi un apzinīgi pārvaldīta līdz brīdim, kad bērns sasniegs pilngadību un pats spēs ar to rīkoties.

Bāriņtiesai, lemjot par atļauju rīkoties ar bērnam piederošo mantu, jāievēro Civillikuma 186. panta pirmajā daļā noteiktais, ka vecāki kopīgi pārstāv bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās (koppārstāvība). Tas nozīmē, ka jautājumus, kas skar bērna mantu, vecāki risina kopīgi un bāriņtiesai nepieciešams noskaidrot abu vecāku viedokļus. Tas attiecas arī uz gadījumiem, kad vecāki dzīvo šķirti.

Civillikuma 186. panta otrajā daļā paredzēti gadījumi, kad viens no vecākiem vienpersoniski pārstāv bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās, proti, ja:

- ✓ otrs vecāks nav sasniedzis pilngadību, izņemot gadījumu, kad viņš ir stājies laulībā;
- ✓ otrs vecāks ir miris;
- ✓ ar vienošanos vai tiesas spriedumu nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība.

Pamatojoties uz Civillikuma 186. panta ceturto daļu, katram no vecākiem ir tiesības veikt tiesiskas darbības, kuras ir bērna interesēs, ja pastāv risks, ka attiecībā uz bērnu var iestāties nelabvēlīgas sekas. Par veiktajām darbībām viņam ir pienākums nekavējoties paziņot otram vecākam, izņemot gadījumu, kad šīs darbības veicis tas vecāks, kuram ir tiesības vienpersoniski pārstāvēt bērnu.

Tas nozīmē, ka gadījumos, ja pastāv vecāku kopīga aizgādība un steidzīgi nepieciešams pieņemt kādu lēmumu, kas skar bērna mantiskās intereses, bet otra vecāka viedokli objektīvu iemeslu dēļ nav iespējams noskaidrot, darbības attiecībā uz bērna mantu var veikt arī tikai viens no vecākiem, pēc tam par veiktajām darbībām nekavējoties informējot otru vecāku.

Bāriņtiesu likuma 59. pants paredz, ka lēmumu par atļauju rīkoties ar bērna mantu pieņem bāriņtiesa, kuras darbības teritorijā ir deklarēta bērna vecāku dzīvesvieta.. Ja bērna vecāku dzīvesvieta ir deklarēta dažādu pašvaldību administratīvajās teritorijās, lēmumu par atļauju rīkoties ar bērna mantu pieņem bāriņtiesa, kuras darbības teritorijā ir deklarēta dzīvesvieta tam vecākam, pie kura bērns dzīvo.

Kopīga un atsevišķa aizgādība, saskarsme

ANO Bērnu tiesību konvencijas 18 pants paredz, ka dalībvalstīm jādara viss iespējamais, lai nodrošinātu tāda principa atzīšanu, saskaņā ar kuru abi vecāki ir vienādi atbildīgi par bērna audzināšanu un attīstību.

Civillikuma Ģimenes tiesību daļā nostiprināts šis abu vecāku vienādas atbildības princips, nosakot, ka kopā dzīvojoši vecāki aizgādību īsteno kopīgi. Arī tad, ja vecāki dzīvo šķirti, vecāku kopīga aizgādība turpinās. Savukārt bērna aprūpi un uzraudzību īsteno tas no vecākiem, pie kura bērns dzīvo.

Jautājumos, kas var būtiski ietekmēt bērna attīstību, vecāki lēmumu pieņem kopīgi. Vecāku domstarpības izšķir bāriņtiesa, ja likumā nav noteikts citādi.

Katram vecākam ir pienākums un tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar bērnu. Šis noteikums piemērojams arī tad, ja bērns ir šķirts no ģimenes vai nedzīvo kopā ar vienu no vecākiem vai abiem vecākiem. Tam vecākam, kurš nedzīvo kopā ar bērnu, ir tiesības saņemt ziņas par viņu, it īpaši ziņas par viņa attīstību, veselību, sekmēm mācībās, interesēm un sadzīves apstākļiem¹³.

Vecāku kopīga aizgādība izbeidzas, kad, pamatojoties uz vecāku vienošanos vai tiesas nolēmumu, tiek nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība.

Tam no vecākiem, kura atsevišķā aizgādībā bērns atrodas, ir visas no aizgādības izrietošās tiesības un pienākumi, bet otram vecākam ir saskarsmes tiesības un pienākums dot uzturlīdzekļus.

Ja mirst tas no vecākiem, kura atsevišķā aizgādībā atrodas bērns, kā arī tad, ja viņam nav iespējams aizgādību īstenot, to īsteno otrs vecāks, ja vien viņam nav atņemtas vai pārtrauktas aizgādības tiesības.

¹³ [Civillikums](#). 181.p

Piemērs

Zane un Jēkabs ir uzsākuši šķiršanās procesu. Vecākiem ir 2 nepilngadīgi bērni – Edgars(6 g.) un Dāvids(3 g.). Bērnu aprūpi un uzraudzību ir uzņēmusies bērnu māte, jo Jēkabs uzsācis dzīvot citā ģimenē. Lai arī Jēkabs ļoti vēlas tikt ar bērniem, tas tiek liegts, vienmēr aizbaidinoties ar dažādiem argumentiem, kaut gan objektīvi apsvērumi netiek pausti. Jēkabs ar bērniem nav redzējies jau vairākus mēnešus. Par bērnu attīstību un veselības stāvokli netiek informēts.

Neskatoties uz to, ka vecāki uzsākuši šķiršanās procesu, bērniem nepieciešams nodrošināt tiešu kontaktu ar abiem vecākiem, tātad arī ar vecāku, kurš dzīvo atsevišķi. Ņemot vērā bērna prioritārās intereses, vecākiem būtu jāspēj vienoties par šiem jautājumiem. Ja vecāki nespēj par to vienoties, strīdus par bērna dzīvesvietu, par saskarsmi ar bērnu, kopīgu vai atsevišķu aizgādību, izšķir tiesa.. Lai minēto situāciju labāk risinātu, iespējama ir mediācijas (brīvprātīgs process, kurā konfliktējošās puses ar neitrālas trešās personas palīdzību, pašas mēģina atrast konstruktīvu konflikta risinājumu) izmantošana.

Galvenais uzsvars mediācijas nozīmīgumam ģimenes lietās liekams uz trim aspektiem. Pirmkārt, personu attiecību saglabāšanu, otrkārt, turpmāko vecāku sadarbību saistībā ar bērna labklājības nodrošināšanu, treškārt, konflikta miermīlīgu un abām pusēm pieņemamu risinājumu, kas turklāt nodrošina konflikta risinājuma ilgtspējīgumu. Vairāk informācijas skatīt <http://www.mediacija.lv/>.

6. Vecāku atbildība

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24. pantā noteikts, ka par vecāku pienākumu nepildīšanu vai aizgādības tiesību ļaunprātīgu izmantošanu, bērna fizisku sodīšanu, kā arī cietsirdīgu izturēšanos pret viņu vecāki saucami pie likumā noteiktās atbildības.

Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 9. panta otrā daļa nosaka, ka pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu.

Piemērs

Mārtiņam ir 8 gadi, viņš apmeklē vispārizglītojošas skolas 2. klasi. Zēns bieži ierodas skolā gadalaikam neatbilstošās drēbēs, nav nepieciešamo skolas un sporta piederumu. Zēns skolotājam atzīstas, ka bieži vienīgās ēdienreizes ir skolā – brīvpusdienas, jo mājās brokastis vai vakariņas saņem nepietiekami. Mārtiņam īsti labi neveicas arī ar mācībām, nereti saņem sliktas atzīmes, par ko mājās saņem nopēlumu vai pat tiek nopērts. Zēns negrib doties uz mājām.

Šādā situācijā, kad Mārtiņa vecāki nenodrošina bērnam apģērbu, pārtiku, nepieciešamo skolai, tāpat nenodrošina bērna pamatvajadzības, kā arī tā vietā, lai bērnu atbalstītu, palīdzētu mācībās, bērnu sit, per, vecākus var administratīvi sodīt gan par aprūpes pienākumu nepildīšanu, gan par fizisku un emocionālu vardarbību. Paralēli sociālajam dienestam būtu jānovērtē riski šajā ģimenē un jāplāno nepieciešamie pakalpojumi, lai nodrošinātu apstākļus bērna pilnvērtīgai attīstībai.